

ÕHUKAITSE SUURTÜKIVÄEGRUPP 1928–1940

MIKA RAUDVASSAR

I. Sissejuhatus. Õhutõrje areng pärast Esimest maailmasõda

Õhukaitse suurtükiväegrupp (edaspidi *ÕSG*) loodi ajal, mil enamikus Euroopa riikides oli vastavasisulise relvaliigi — õhutõrje — areng juba hoogsalt käimas. Väeosa oli peaaegu pidevalt alarahastatud ning seega kasutati suuresti oma leidlikkust — relvi muretseti kaitseväge ladudest. Leitud ja saadud relvad olid üldjuhul oma parima aja üle elanud, kuid vähemalt väljaõppeks need siiski sobisid. Uued relvad hakkasid saabuma alles 1930. aastate teisel poolel.

Päris palju üritati õppida välismaa kogemustest, seda ka näiteks relvi ja varustust tootvate firmade tasandil. Samas ei jäädud toetuma ainult neile, vaid üha moodsamaid ning täiuslikumaid tarvikuid õpiti valmistama kodumaalgi. Kaitsevägele varustust ja laskemoona tootev Arsenal oli tunduvalt võimekam kui praegu,¹ tema toodangu kvaliteeti aitasid suuresti tõsta ka *ÕSG*s tehtud katsetused. Eestil ei puudunud ka rahvusvaheliselt tunnustatud insenerid, kes löid kui mitte relvi, siis vähemalt abivahendeid nende tulemuslikumaks kasutamiseks. Mõningate pisileiutistega saadi hakkama ka väeosades. Taktika areng sõltus kõige rohkem välismaise õhuründevõimekuse arengust.

Õhutõrje tõestas ennast omaette relvaliigina Esimese maailmasõja käigus. Selgus ka, et ainuüksi lennuüksused ei suuda saavutada õhuruumi

¹ Näiteks valmisid aastail 1926–1928 Arsenalis 13 täiesti oma aja tasemel olevat soomusautot, mis on ajalukku läinud nimega Arsenal-Grossley. (Vt **T. Noormets, M. Õun.** Eesti soomusmasinad. Tallinn: Tammiskilp, 1999. Lk 34–38.)

üle kontrolli organiseeritud õhukallaletungide puhul. Seda eriti päeval: pommituslennukid eelistasid sel ajal lennata tihedates rühmades, võimaldades lennukitel üksteist kaitsta. Samas olid need tihedad rühmad õhutõrjele heaks sihtmärgiks erinevalt üksikutest pommituslennukitest, mis olid neist nii kiiruselt kui ka manööverdundusvõimelt üle olevatele hävituslennukitele kergeks saagiks, õhutõrjele aga raskesti tabatavaks punkt-sihtmärgiks.

Selge mõiste omandasid pärast Esimest maailmasõda aktiivne ja passiivne õhukaitse ning õhuvaatlus. Eri maades uuriti tähtsa maastikupunkti õhukaitse võimalusi ning jõuti erinevate tulemusteni.² Loomulikult arendati tööstusriikides ka relvi, eriti nende lasketäpsust. Laskmise tõhususe tõstmiseks leiutati mitmesuguseid abiseadmeid.

Eesti kaitseväes võib õhukaitse staabi eelkäijaks pidada ranna-, õhu- ja sisekaitse staapi, mille ülemale allusid 10. jalaväerügement, lennuväerügement, autotankide divisjon, distsiplinaarkompanii ning Harju, Järva, Lääne- ja Saaremaa kaitseringkonnad. Operatiivselt allusid sellele veel merejõud koos merekindlustega (v.a Peipsi laevastiku divisjon) ja üksik-eskadron. Ülem oli tühtlasi ka Tallinna garnisoni ülem.³

2. Õhukaitse suurtükiväegrupi koosseisud ja ülesanded

Kaaderkoosseis ja struktuurid. Õhukaitse suurtükiväegrupp loodi juba 1928. aastal koos õhukaitse juhatusega. Kuni 1930. aastani tegeldi ettevalmistustöödega, koguti õppematerjale ning andmeid relvade kohta, sealhulgas selle kohta, kas ja kus on kodumaal ning sõjaväe käsutuses õhutõrjerelvi. Tolle aja alarahastatuse ning tugeva majanduskriisi tingimustes oligi raske midagi enamat teha. Ettenägelikust mõtlemisest annab aga kinnitust fakt insener Papellolt tulejuhtimissüsteemi tellimise kohta 1929. aastal.⁴ ÕSG koosseisu kuulusid aastail 1928–1930 vaid major

² J. Paasikivi. Ilmatorjunta. Porvoo: Werner Söderstöm Osakeyhtiö, 1932. Lk 26.

³ ERA. 505-1-82. Lk 6.

⁴ T. Nõmm. Peatükk Eesti elektroonika ajaloost. Karl Papello — 110. — Tehnikamaailm, 2000. Lk 40–43. [Edaspidi Nõmm 2000.]

Helmut Ibrus ning kaks allohvitseri. Ibrus käis Inglismaal väljaõppel,⁵ kuid sai 1930. aasta 5. märtsil õnnetult surma⁶ ega saanud näha väeosa tegelikku loomist.

Vastavalt õhukaitse ülema kolonelleitnant Richard Tombergi käskkirjale 1930. aasta 28. juunist⁷ võeti ÕSGs kasutusele koosseis nr 44.⁸ ÕSGs oli vastutav major August Rattiste,⁹ arvestuslikult algas formeerimine 1. juulil.¹⁰

Veovahenditest oli ÕSGs kaks kergeveorihobust, kaks ühehobuse telefonikaarikut, üks kerge- ja kaks raskeveoautot ning üks korviga mootorratas. Aasta hiljem, vastavalt kaitseministri salajasele käskkirjale nr 180 lisati staabi koosseisu üleajateenijast velsker ja raskekuulipildujapatarei koosseisu üks ohvitserist rühmaülem. Sellega oli grupi koosseisus 8 ohvitseri, 25 üleajateenijat, 98 ajateenijat, kokku seega 131 kaitseväelast.¹¹ Koosseisus oli ülemale ette nähtud koloneli koht, staabis oli kohti seitsmele kaitsevälasele. Allüksustest oli sidekomandos samuti seitse kaitseväelast. Suurim allüksus oli suurtükipatarei: sinna kuulus üks 12meheline tulejuhtimisrühm ja kaks kahesuurtükilist suurtükirühma, mõlema arvestuslikus koosseisus oli 1 ohvitser, 4 üleajateenijat ja 22 ajateenijat. Lisaks oli patareis kaks kuulipildujat. Eraldi oli veel raskekuulipildujapatarei.¹²

⁵ ERA. 615-1-31. Lk 17.

⁶ **M. Õun.** Eesti sõjavägi 1920–1940. Tallinn: Tammiskilp, 2001a. Lk 67. [Edaspidi *Õun 2001a.*]

⁷ Alus: kaitseministri 21. juuni 1930. aasta käskkiri nr 160 ning Vabariigi Valitsuse 18. juuni 1930. aasta otsus (ERA. 615-1-7. Lk 3–4).

⁸ Veel loodi õhukaitse juhatus (koosseis nr 46), lennuväedivisjonid nr 1–3 (nr 61–63), lennukool (nr 64) ja lennubaas (nr 65). Esimeses lennuväedivisjonis oli vastutav major Haas, teises divisjonis kapten J. Sööt, kolmandas divisjonis kapten E. Reissaar, lennukoolis major A. Vernik ja lennubaasis kolonelleitnant J. Vellerind.

⁹ August Rattiste (ka Ratiste, *25.12.1893 †10.04.1961 Buenos Aireses) oli endine KVÜÕA vanem-suurtükiohvitser. Ta oli peale Eesti sõjaväe tegev ka 1941. aasta Suvesõja ja Saksa okupatsiooni ajal, olles 1941. aastal Pärnumaa Omakaitse ülem ja hiljem tegev Omakaitse Peavalitsuses (ERA. R-358-1-9. Lk 3–5).

¹⁰ ERA. 615-1-31. Lk. 20–21; ERA. 615-1-53. Lk. 1–2. Arvestuslik algus tähendas nii siin kui mõnikord edaspidigi, et tegelik formeerimine, kohalemääramine jm toimus mõnevõrra hiljem.

¹¹ ERA. 615-1-7; Lk. 3–4.

¹² ERA. 615-1-53; Lk. 1–2.

Esialgne erialaselt koolitatud koosseis saabus 1. ja 7. jalaväerügemendist — kummastki kaheksa kuulipildurit. Samuti tuli 1. suurtükiväegrupist 22 kergepatareis väljaõppinud suurtükiväelast, lisaks kuus telefonisti ja kaks hobusemeest. 1. augustiks oli formeerimine pooleli,¹³ grupp asus Miinisadamas, selle isikkoosseis elas endises lennuväe kasarmus. Esimese patarei ülema kohusetäitjaks määrati endine 5. suurtükiväegrupi 5. patarei ülem kapten Harald Rass ning raskekuulipildujapatarei ülema kohusetäitjaks endine 3. üksiku jalaväepataljoni 3. kompanii ülema kohusetäitja nooremleitnant Mihkel (ka Mihail) Holland. Esimese patarei ülemaks toodi 1. septembril KVÜÕAst nooremleitnant Ernst-Ferdinand Õunapuu.¹⁴ 1931. aasta 21. jaanuaril määrati 1. patarei ülemaks taas kapten Rass ning kaaderkoosseis loeti komplekteerituks.¹⁵

Rattiste kokkuvõte 1933. aasta 24. märtsist ütleb järgmist: 1. patareil on olemas meeskond ja tehnika; 2. patareil on olemas relvastus (kolm 75 mm kahurit), kuid pole rahuaja meeskonda; sama kehtib ka 3. patarei kohta, kellel on vaid relvastus (kaks Inglise 75 mm laevakahurit); raskekuulipildujapatareil on olemas nii meeskond kui ka tehnika. Kehtiva kava järgi saaksid 2. ja 3. patarei meeskonnad mobiliseeritud kahe päevaga. Teisele ja 3. patareile taheti muretseda tulejuhtimisseadmeid. Samas hinnatakse, et Tallinna kaitseks oleks vaja vähemalt kahte kahetorulist moodsat patareid ja linna õhukaitse jääks peamiselt õhutõrje, mitte hävitajatõrje hooleks.¹⁶ Seda hinnangut võib pidada õigeks, sest hävitajate tegutsemispiirkonnad ei saa kokku langeda õhutõrjesuurtükiväe omaga ning tollase ÕSG koosseisu juures polnud lootustki linna ümbriseda pommitajakoondisi tõrjuva õhutõrjesuurtükiväe tegutsemisvööndiga. Seega jäi üle paigutada olemasolevad õhutõrjeüksused linna.

Merekindlustest toodud kahuritega relvastatud 2. patarei formeerimise tõttu sooviti suurendada ÕSG koosseisu: ohvitseride hulka 8lt 12le, ajateenijate arvu 98lt 162ni jne. Formeerimine kulges aeglaselt: 1. märtsiks oli ametisse määratud 2. patarei ülem ja veebel, 1. juunil mainitakse kohtadel olevat patareiulem kapten Heinrich Stunde, rühmaülem

¹³ Rattiste kandis küll samal päeval ette formaalsete tööde lõppemisest (ERA. 615-1-53. Lk. 6p).

¹⁴ ERA. 615-1-7. Lk. 10–30.

¹⁵ ERA. 615-1-7. Lk. 45–130, 147 ja 173.

¹⁶ ERA. 615-1-32. Lk. 121–127.

nooremleitnant Martin Reitar ja veltveebel Eduard Kivisaar. Patarei oli statsionaarne, ehk vaid seetõttu võis kapten Stunde 2. juunil ette kanda formeerimise lõpetamisest. Koosseisus oli sel hetkel kaks ohvitseri, neli üleajateenijat, seitse reameest ja üheksa noort. ÕSG ülem kandis 9. juunil sellise koosseisu ette õhukaitse ülemale, kes ei pidanud patareid lahinguvõimeliseks.¹⁷ Küll suurenes mõne kuu jooksul jõudsalt ÕSG üldine isikkoosseis: 1. juunil oli ÕSGs 11 ohvitseri, 25 üleajateenijat ja 132 ajateenijat.¹⁸

Kaitseväe lendur major G. Matvei asus 19. juulil 1932. aastal formeerima üksikut merelennusalka.¹⁹ 1933. ja 1934. aastal moodustas salk koos ÕSGga Tallinna õhukaitse väeosade kaitsegrupi nr 2, mille juhiks oli ÕSG ülem. Sel perioodil said muude tööde hulgas valmis ka spordiväljakud, mille ehitamist juhendas või vähemalt nõustas Aleksander Klumberg-Kolmpere,²⁰ esimene kuulus eestlasest kümnevõistleja.

1934. aasta 15. septembril viidi kolonel Rattiste üle suurtükiväe inspektori abi kohusetäitja ametikohale. Ajutiseks grupiülemaks määrati 1. patarei ülem kapten Harald Rass.²¹

Teades ÕSG relvastuse kirjut ja valdavalt aegunud koosseisu, võib arvata, et relvuritel ja ka muul kaadril oli suur töökoormus. Ilmselt nõuti kaadrilt korralikult vaid oma allüksuse relvastuse tundmist. Veel 1935. aastal oli grupi koosseisus vaid üks suurtükimeister. Õhukaitse ülemale esitatigi seetõttu 1935. aasta 23. mail taotlus eraldada suurtükitehnika ametikoht. Kuna taotlust ei rahuldatud, korraldati seda 1936. aasta 20. veebruaril. Tehniku tööd tegid niigi ülekoormatud riviohvitserid.²²

Siiamaani toimunud õppustel oleva kaaderkoosseisu kohta on andmed lünklikud. Esmakordselt leidis allakirjutanu täieliku nimekirja 1935. aasta 5. kuni 31. augustini Jägalas toimunud õhukaitseõppustel osalenud ülemate kohta. Sinna kuulusid ÕSG ülema kohusetäitja major Harald Lökk, adjutandi kohusetäitja kapten Erik-Voldemar Loorits, 1. patarei ülem kapten Harald Rass, tema rühmaülemad leitnant Theodor Laane ja

¹⁷ ERA. 615-1-7. Lk.158–183.

¹⁸ ERA. 615-1-31. Lk. 103.

¹⁹ Õiendus: õhukaitse ülema täiesti salajane käskkiri nr 49 §4 (ERA. 615-1-52. Lk. 2).

²⁰ ERA. 615-1-31. Lk. 71–74.

²¹ ERA. 615-1-7. Lk.188 ja 192.

²² ERA. 615-1-8; Lk. 3, 22–23.

nooremleitnant Eugen Reiman, 2. patarei ülem kapten Henn Sarmiste, tema rühmaülemad leitnant Heino Tikk ja nooremleitnant Martin Reitav, raskekuulipildujapatarei ülem leitnant Mihkel Holland, tema rühmaülemad leitnant Aleksander Thalfeldt ja nooremleitnant Enn Soodre.²³

1938. aastaks töötati välja ÕSG rahuaegse koosseisu projekt. Juba varem oli pidevaid probleeme kaadripuudusega. Selgub, et ÕSGs tuli ühel ohvitseril teha umbes kahe ohvitseri töö. Koosseisus oli ülemaal jätkuvalt koloneli koht, staabis olid kohad 7 ohvitserile, 14 üleajateenijale, 6 ajateenijale ning 14 riigiteenistujale. Vaatluse ning side eest vastutava juhtimispatarei koosseis oli järgmine: 3 ohvitseri, 10 üleajateenijat ja 37 ajateenijat. Esimeses patareis (neli 75 mm kahurit) olid kahes rühmas kokku kohad 5 ohvitserile, 10 üleajateenijale ja 44 ajateenijale. Teises patareis oli nelja 37 mm kahuri meeskonnas (kaks kahurit oli lisaks meeskonnata) kahes rühmas 3 ohvitseri, 8 üleajateenijat ning 36 ajateenijat. Kolmandasse patareisse oli tulevaste nelja 20 mm kahuri ja nelja 13 mm kuulipilduja meeskonda arvatud 3 ohvitseri, 14 üleajateenijat ning 52 ajateenijat. Neljandas patareis oli nelja helgiheitja ja kahe kõlapüüdja jaoks 3 ohvitseri, 12 üleajateenijat ning 39 ajateenijat.²⁴

1938. aasta oktoobriks olid kohad vähemalt paberil täidetud. Probleemiks jäi see, et osa kaadrit oli pidevalt pikaajalistes lähetustes. Majandusülesanded olid üksuste vahel jaotatud (majanduslikult sõltus ÕSG kogu selle aja kestel lennubaasist),²⁵ mis ei tulnud väljaõppele kasuks, eriti hiljemgi jätkuva kaadripuuduse taustal.²⁶

Sõjavägede staap teatas 1939. aasta 12. veebruaril, et vastavalt sõjavägede ülemjuhataja 13. veebruari käskkirjale²⁷ tuleb kutsuda ÕSGsse õppustele 110 reservallohvitseri ja sõdurit Harju sõjaväeringkonnast, lisaks nimeliselt viis reservohvitseri. Kõiki kordusõppustele kutsutuid

²³ ERA. 615-1-8. Lk. 6–8 ja 14–15. Sarmiste nimi oli enne eestistamist Heinrich Stunde, Soodre nimi Ernst Raimtaal.

²⁴ ERA. 615-1-9. Lk. 15–22

²⁵ Esimene patarei tegeles relvastuse ja tehnilise varustusega, arvepidamise, materjalide nõudmise ja aruannete koostamisega. Teine patarei tegeles kirjavahetusega majanduse alal, vara- ja kraamivarustuse, hoonete korrashoiuga ja aruannetega neil aladel. Raskekuulipildujapatarei ülesandeks oli toitlustamine.

²⁶ ERA. 615-1-9. Lk. 37-39; ERA. 615-1-10. Lk. 2.

²⁷ Siin on toodud üks kummalisi näiteid, kus käsule või käskkirjale viidatakse enne tema ametlikku väljastamist.

korraga vastu võtta oleks käinud üle jõu. 7. märtsil teatas major Loka sõjavägede staabi V osakonnale ÕSGs koolitatud reservlaste arvu²⁸ ja tegi juba konkreetsemad ettepanekud nende kordusõppustele kutsumise kohta.²⁹ Lisaks palus ta kutsuda 1940. aasta 19. aprillil neli reservohvitseri nimeliselt ja 25. juunil viis ohvitseri, samuti nimeliselt.³⁰

Ajateenijad. Reaalsed võimalused ajateenijaid ÕSGs koolitada tekkisid alles pärast seda, kui 1930. aastal olid õhukaitse staabile alluvate väeosade koosseisud kinnitatud ja teenistuskohad täidetud.

Esimesed 49 ajateenijat saabusid 1930. aasta 29. oktoobril neljast kaitseringkonnast: Virust 10, Järvast samuti 10, Tartust 14 ja Harjust 15. Neist 9 oli keskharidusega.³¹ Sama palju noori saabus 28. veebruaril 1931, neist kaks oli kesk- või kõrgeharidusega.³²

Kuna oli selgunud lisavajadus ajateenijate järele, kutsuti 1931. aasta 28. oktoobril ÕSGsse juba 55 noort, neist 10 oli keskharidusega. Korraga 55 noort tuli veel 29. veebruaril 1932, 2. augustil 1932, 26. oktoobril 1933, 2. mail 1935 tuli väikese erandina 56 noort.³³ Siinjuures pole toodud eraldi arve kaitseringkonniti, küll aga kutsuti kõik noored neljast eelmainitud kaitseringkonnast.

Maaväe välisuurtükiväel oli tavaliselt hoburakend suurtükkide veoks, ÕSG kui moodsamat relvaliiki esindav väeosa kasutas autosid. Viimaseid polnud eriti palju, kuid veelgi suurem puudus valitses autojuhtidest. Sama probleem oli ka teistel õhukaitse väeosadel, seega nõudis õhukaitse staabi ülem oma 1935. aasta 5. juuli ringkirjas rohkem autojuhiõppega mehi alluvatele väeosadele. Sama probleem oli ka järgnevatel aastail.³⁴

²⁸ Nr 7 liigi reservlasi oli kokku 407, neist Harjus 291, Viru-Järvas 52, Tartus 47, Pärnu-Viljandis 13 ja Lääne-Saares 4.

²⁹ Kutsuda otsustati 8. aprillil Tartust 47 ja Harjust 13, 19. aprillil Viru-Järvast 52 ja Pärnu-Viljandist 8, 10. juunil Harjust 60 ja 25. juunil Harjust viimased 60 meest.

³⁰ ERA. 615-1-10. Lk. 2.

³¹ Huvitav seik juhtus veel vähemusrahvuste tasandil: Tallinna garnisoni ülem teatas 1931. aasta 3. mail, et ÕSGsse võetakse vastu liiga palju vähemusrahvustest vabatahtlikke. Viimati oli rahuldatud 9 avaldust, neist 5 sakslaste, 2 venelaste ning kõigest 2 eestlaste oma. ÕSG poolt järgnes seletus, et üks kahest venelasena märgitust oli tegelikult ingerlane. Ka olevat kehtinud eeltoodud arvud vaid Harju kaitseringkonna kohta, mujalt tulnud olnud eranditult eestlased (ERA. 615-1-7. Lk. 137–138p).

³² ERA. 615-1-7. Lk. 30 ja 46.

³³ ERA. 615-1-7. Lk. 71, 77, 93, 130, 147 ja 173.

³⁴ ERA. 615-1-8. Lk. 5, 22–23.

Alates 1935. aasta 1. novembrist kutsututest tuli korraga 66 noort. Sama palju noori tuli veel 1935. aasta 2. mail (lisandus Valga kaitseringkond kahe ja Võru-Petseri neljaga) ja 1. novembril (neist Viru-Järvast 5, Tartust 7, Võru-Petserist 4, Harjust 46, Valgast 2, Lääne-Saarest 1 ning Pärnu-Viljandist 1), 1936. aasta 2. novembril, 1937. aasta 1. oktoobril (sh Harjust koguni 42) ja 1938. aasta 4. oktoobril.³⁵

ÕSG ülem major Lökk palus 1940. aasta 30. jaanuaril suurendada gruppi aprillis võetavate noorte hulka 104ni. Rõhutati, et moodsa materiaalse tõttu "...vajab grupp arenenumaid mehi..." 1. aprillil tuligi viimane koosseis, 104 noort.³⁶

Luure ja vastutegevus. Eesti Vabariik oli võidelnud Vabadussõjas vabaduse kätte relvaga ning iga mõtleval kodanik tajus, et saavutatud vabadust tuleb relvaga ka kaitsta.

Meie suurim lähinaaber NSVL tundis elavat huvi Eesti Vabariigi riigikaitsestruktuuride vastu. Luureks kasutati mitmeid eri meetodeid alates piiräärsete elanike küsitlemisest, vajadusel ergutati ka väikese preemiaga. Selline viis oli üpris edukas Narva jõe idakaldal asuvates valdades.³⁷ Siseriigis kasutati professionaalset luuret, mille efektiivsus oli küll kaheldav. Loomulikult ei saanud ka kaitseväge hakkama sõjalise luureta NSVLis. Mõlematele pooltele olid tänuväärts allikaks piiräärsed hangeldajad.³⁸

NSVLi luuretegevus elavnes juba 1931. aastal, mis ei jäänud EKV-s märkamata.³⁹ 1933. aasta 12. aprillil tabatud NSVLi kasuks töötanud spioone üle kuulates selgus, et erilist huvi tuntakse kaitseväge lennuväe ja õhukaitse vastu. Seepeale kästi hoida ranges saladuses kavandatud õhukaitse-kuulipildujate positsioone. Sama aasta 9. detsembril selgus, et

³⁵ ERA. 615-1-7. Lk. 189 ja 196; ERA f615-1-8; 19 ja 39; ERA f615-1-9; 3 ja 32.

³⁶ ERA. 615-1-10. Lk. 30, 36–41

³⁷ **T. Noormets.** Eesti sõjaväeluure tegevusest, meetoditest ja vahenditest aastail 1920–1940. — Luuramisi; salateenistuse tegevusest Eestis XX sajandil. Tallinn: Kristler Ritso Eesti Sihtasutus, 1999. Lk 35–66.

³⁸ **E. Lübik.** Saatuslik moment Eesti Omakaitse ajaloo. — Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas, X vihik. Lk 96.

³⁹ ERA. 615-1-32. Lk. 14, 46 ja 48; ERA. 615-1-3. Lk. 21 — asjast räägiti avalikult õhukaitse manöövritel.

kaitseväelaste hulgas on salakuulajaid ja sabotööre: rikutud oli lennukite mootoreid või jäetud need kuritahtlikult hooletusse.⁴⁰

3. Väljaõpe

1930. aasta suvel õpetati saabunud kaadrit ning sügisel alustasid teenistust juba esimesed ajateenijad. Ka 1930. ja 1931. aastal oli väljaõpe väga juhuslik, lisaks tegeldi käsiraamatute ja õppekirjanduse koostamisega. 1931. aastal määrati ÕSGle ka konkreetne ülesanne: "...kaitsta Altlinna määratud esemeid...", eriti mobilisatsioonikava elluviimisel. Samuti tuli ette valmistada kaadrit, uurida ja katsetada kasutusel olevaid relvi ja laskemoona. Tehti ümber "Ajutine õhukaitse suurtükiväe rivimäärustik — suurtükiväeõppus", koostati "Juhendid õhukaitse kuulipildujate käsitsemiseks". Viimase vastu tundis huvi ka merevägi.⁴¹

1931. aasta 8. kuni 27. juunini oli ÕSG Viimsi-Miiduranna laagri koosseisus 8 ohvitseri, 10 üleajateenijat ja 69 ajateenijat koos 2 suurtüki, 8 kuulipilduja, 3 auto, 1 mootorratta ja 2 hobusega. Kohale jäi 3 üleajateenijat koos 16 ajateenijaga. Laagris lasti lennuki veetava märkkoti pihta, laskmistest võtsid osa ka merekindluste ajateenijad,⁴² kahjuks puuduvad andmed lasketulemuste kohta. Kahe kahuri ja kaheksa kuulipildujaga võeti osa veel Tartu-Võru alal 22. kuni 29. septembrini toimunud õhukaitse manöövrist,⁴³ samuti Tallinnas 1931/1932. aasta talvel korraldatud õhukaitse sõjamängust.⁴⁴

⁴⁰ ERA. 615-1-3. Lk. 16-17, 21 ja 25.

1938. aasta 13. jaanuaril kirjeldas kolonelleitnant Vernik oma ringkirjas ühte juhtumit; teatud sõjaväeasutuses oli kaotsi läinud toimik, mis sisaldas sõjalisi saladusi. Selle võtjaks osutus "...muulane, kes oli Vabadussõja ajal teeninud Eesti vastu võitlevas sõjaväes..." (ERA. 615-1-4. Lk. 11). Jääb kahjuks selgusetuks, kas tabatud isik oli olnud Punaarmee või *Landeswehr*'i koosseisus, samuti tema rahvus.

⁴¹ ERA. 615-1-53. Lk. 13-14; ERA. 615-1-31. Lk. 20-46

⁴² ERA. 615-1-32. Lk. 8, 9 ja 11; ERA. 615-1-53. Lk. 7-8; ERA. 615-1-31. Lk. 46.

⁴³ Täpsemalt toimus manööver Tartu-Raadi-Luunja-Roio-Võru-Nursi-Väimela-Sõmerpalu piirkonnas. Teised õhukaitseväeosad tulid manöövritele järgmises koosseisus: 1. divisjon koos kolme luure- ja ühe sidelennukiga, 2. divisjon koos kuue luurelennukiga, 3. divisjon koos 10 hävitus- ja 4 sidelennukiga, lennukool koos nelja sidelennukiga ning lennubaas koos ühe luure- ja ühe sidelennukiga.

⁴⁴ ERA. 615-1-53. Lk. 15; ERA. 615-1-32. Lk. 14.

Järgnevatel aastatel jäigi Viimsi-Miiduranna ÕSG peamiseks polügooniks. Õhukaitse manöövrid toimusid Jägalas või Tammikul.

1932. aastal oli ÕSG Viimsi laagris 27. juunist kuni 16. juulini.⁴⁵

Esimest korda mainitakse lasketulemusi alles 1933. aastal. 27. juunist kuni 10. augustini oli osa ÕSGst Kurtna laskeväljal. Relvastusest olid seal ilmselt vaid kuulipildujad, sest samal ajal olid suurtükid 1. kuni 19. augustini Viimsis, kus rahuldava tabamusega olid kõik 112 lasku. 5. septembrist kuni 10. oktoobrini oli Viimsis omakorda raskekuulipildujapatarei, ka siin jäädi lasketulemustega rahule. 28. septembrist kuni 3. oktoobrini oli ÕSGst Võru, Antsla ja Sangaste rajoonis õhukaitse manöövritel 6 ohvitseri, 49 üleajateenijat ning 31 ajateenijat, kokku seega 86 kaitsevæelast.⁴⁶ Võrreldes eelmisega oli 1933. aasta õhukaitse seisukohalt tegevusrohke.

1934. aastal oli Viimsi-Miidurannal 31. juulist kuni 18. augustini taas ÕSG suvelaager, mille koosseisus oli 4 suurtükki ja 12 kuulipildujat ning 1 kergeveoauto ja 5 raskeveoautot. Kas selle laagri lasketulemuste põhjal või mitte, aga õhukaitse ülem kindral Tomberg käskis edaspidi pöörata rohkem tähelepanu kaadri laskeosavuse tõstmisele. Novembris korraldati veel õhutõrjekuulipilduja õppus kaitseliitlastele.⁴⁷

1935. aastal oli plaanis viia ÕSG õhukaitseõppustele Jägalasse 5. kuni 31. augustini. Siiski mindi taas Viimsisse, kus oldi 6. kuni 30. augustini. Ka laskmised olid samasugused nagu eelmistel aastatel: lasti lennuki järel veetavat märkkotti lennukõrguselt 3000–4000 meetrit kiirusega 160–200 km/h, mis oli tollaste lennukite kiirust arvestades piisav. Relvadest oli laagris 4 kahurit, 9 Vickersi ja 1 Colti õhutõrjekuulipilduja ning 2 Maximi raskekuulipildujat.⁴⁸ Arvatavasti ei võetud kaasa 2. patarei paikseid kahureid ning isikkoosseis laskis 1. patarei kahuritest või, mis tõenäolisemgi, vaid oma patarei lähikaitseks määratud raskekuulipildujaist.

⁴⁵ ERA. 615-1-32. Lk. 84–87; ERA. 615-1-53. Lk. 23 ja 27.

⁴⁶ ERA. 615-1-32. Lk. 138-139 ja 149–153; ERA. 615-1-53. Lk. 38 ja 47; ERA. 615-1-31. Lk. 71–73.

⁴⁷ ERA. 615-1-31. Lk. 105–106; ERA. 615-1-32. Lk. 165 ja 197–199; ERA. 615-1-53. Lk. 57, 61 ja 73–74.

⁴⁸ ERA. 615-1-33. Lk. 147; ERA. 615-1-53. Lk. 88 ja 95; ERA. 615-1-46. Lk. 17; ERA. 615-1-8. Lk. 6–8 ja 14–15.

Alates sellest aastast oli ÕSGs tellitud “Vestnik protivorozdusnoi oboronõ” ja “Deutsche Luftwehr”,⁴⁹ mida kasutati väljaõppe eesmärgil.

1936. aastal oli ÕSG Viimsi laagris 3. kuni 28. augustini. Harjutused olid samasugused nagu varemgi. Laagris oli kahe nädala vältel üks Soome ohvitser väljaõppega tutvumas. 18. kuni 21. septembrini võeti veel osa Harju sõjaväeringkonna manöövrist Keila-Paldiski rajoonis.⁵⁰

1937. aastal võttis ÕSG osa õhukaitse suvelaagrist Jägalas 23. augustist kuni 10. septembrini. Osa ÕSGst oli lisaks omaette laagris 9. augustist kuni 4. septembrini. 1937. aastal leiti, et õhutõrje peaülesandeks jäägu ikka lennukite tõrje. Nimelt oli sel perioodil aktiivselt tegeldud maa-märkide laskmisega ning tellitud suured kogused soomustlâbistavat moona.⁵¹

1938. aastal oli õhukaitselaager Tammikul, ÕSG oli seal 18. juulist kuni 26. augustini. Laskeharjutustel kasutati märkkotti mõõtmetega 0,9 korda 3 meetrit. Edaspidi võeti arvesse, et vaja oleks märkkotti mõõtmetega 1,5 korda 5 meetrit, mille kogu vastaks paremini lennuki suurusele. Esimese patarei peamiseks probleemiks olid vananenud kahurid ja laskemoon. Lasti märki, mis liikus lennuki puksiiris 170 km/h 1900–2200 meetri kõrgusel ja 2500–4500 meetri kaugusel. Ühtegi otsetabamust ei saadud, ka tuli kinnijäänud padrunikesti aeg-ajalt kahuri-raudadest välja taguda. Teine patarei laskis märki, mille kiirus oli 170–190 km/h, kõrgus 400–500 meetrit ja kaugus 400–2000 meetrit. Kokku lasti 220 lasku, saadi 5 tabamust, koos lähedalt mõõdunutega 41 tabamust ehk 19%. Seda loeti heaks tulemuseks. Raskekuulipildujapatareis lasti pihta 3520 lasust 35 ehk *ca* 1%. Suurtükiväe inspektori 31. oktoobri suvise õppeperioodi kokkuvõttes hinnati ÕSG väljaõppe tase heaks.⁵² Siiski, kas muutusid karmimaks väljaõppe nõuded või oli probleem pidev, kuid major Lokk karistas 2. patarei ülemaat kapten Sarmistet 11. novembril noomitusega 37 mm suurtüki materiaalosa ebapiisava tundmise pärast.

⁴⁹ ERA. 615-1-33. Lk. 209–215.

⁵⁰ ERA. 615-1-53. Lk. 108, 113 ja 117; ERA. 615-1-8. Lk. 31–36; ERA. 615-1-46. Lk. 120; ERA. 615-1-33. Lk. 209–215.

⁵¹ ERA. 615-1-34. Lk. 5, 12 ja 192-193; ERA. 615-1-47. Lk. 40; ERA. 615-1-53. Lk. 128 ja 137.

⁵² ERA. 615-1-9. Lk. 23 ja 29; ERA. 615-1-34. Lk. 46–46p, 147, 192-193, 219 ja 221. ERA. 615-1-53; 148, 152 ja 155.

Samal ajal leitnant M. Reitav pälvis juba 12. aprillil kiitust tööga “Tapa raudteesõlme õhukaitse korraldamine ja teostamine 37mm sõ⁵³ patareiga päeval”.⁵⁴

1939. aastal oli õhukaitse suvelaager taas Tammikul. ÕSG sõitis sinna 17. juulil ja oli tagasi umbes augusti lõpuks.⁵⁵ Märkimisväärne oli tule tabavus 2. patareil (tabamusi 12,7%), veelgi paremaid tulemusi (tabamusi 17%) saavutati koosseisu mittekuuluvate 40 mm kahuritega. 37 mm patareil olid kasutada ka uued Büssing-Nagi veoautod.⁵⁶

4. novembril käskis õhukaitse staap korraldada kolm taktikalist kaardiharjutust järgmistel teemadel: õhutõrjepatarei rännak öösel, raudteesilla õhukaitse korraldamine ühe 37 mm õhutõrjerühmaga ja raudteesõlme õhukaitse korraldamine ühe 40 mm patareiga.⁵⁷

Sügisel tõi meeleolu tõsinemise Euroopas vallandunud sõda ja Eestisse tulnud Punaarmee baasid. 1940. aasta algas erakordselt Soomes möllava Talvesõja ja arktilise pakase tõttu, kuid kaitsevæes jätkus plaanikohane väljaõpe. 31. jaanuaril käskis kindral Laidoner oma käskkirjaga nr 46 pöörata erilist tähelepanu õistele õppustele.⁵⁸ Kordusõppustele tuli 22. veebruariks viis ohvitseri ja 114 sõdurit, juba 19. veebruaril oli kinnitatud nende õppekava.⁵⁹

ÕSG tahtis 4. kuni 6. aprillini korraldada laskmisi Suurupis 5. patarei kahuritega 5., 6. ja 7. patarei meeskonnale. Kõik need patareid olid varustatud Vene 1931. aasta 76 mm kahuritega, kõigi patareide relvastust polnud mõtet positsioonidele vedada. Laskmisteks oli vaja teavitada mereväge ja juba ka NSVLi sõjaväevõime. Seesama 5. patarei võttis ainsa ÕSG allüksusena osa järjekordsest Tammiku õhukaitselaagrist, mis toimus 30. maist kuni 6. juunini. Võib-olla võttis sellest laagrist osa ka 6. patarei meeskond, igal juhul oli kevadel kavandatud neile kahele patareleile samaks ajavahemikuks ühine õppus.⁶⁰

⁵³ Lühend sõ tähendas saksa õhutõrjerelva, samuti võ — vene õhutõrjerelv jne.

⁵⁴ ERA. 615-1-52. Lk. 14; ERA. 615-1-34. Lk. 213–213p.

⁵⁵ ERA. 615-1-35. Lk. 2; ERA. 615-1-53. Lk. 167; ERA. 615-1-53. Lk. 172; ERA. 615-1-48. Lk. 41.

⁵⁶ ERA. 615-1-35. Lk. 61–63 ja 94–105.

⁵⁷ ERA. 615-1-35. Lk. 74.

⁵⁸ ERA. 615-1-5. Lk. 15.

⁵⁹ ERA. 615-1-35. Lk. 138 ja 140–148.

⁶⁰ ERA. 615-1-36. Lk. 1; ERA. 615-1-53. Lk. 177; ERA. 615-1-36. Lk. 18 ja 20.

6. mail saabusid 40 mm kahuri kirjalikud juhendid ja hiljemalt 27. mail 75 mm Kruppi omad, vähemalt viimased kuulusid juba maikuu õppekavasse.⁶¹

Enne 25. juunit andis helgiheitjate tunde NSVLi kapten Miljavski, mis oli ilmselt kooskõlas baaside lepingu punktiga sõjalise koostöö kohta.⁶²

Sõjavägede staabi V osakond teatas juuli keskpaigas, et merekindluste patareist nr 10 tuleb ÕSGsse lähetusele 2 ohvitseri, 4 kaadriallohvitseri ning 30 ajateenijat.⁶³

4. Relvastus

Esimesed relvad sai ÕSG 1930. aastal. Nooremleitnant H. Tikk kandis ette ÕSG ülemale Rattistele, et võttis 29. juulil relvalaost vastu kaks seniitsuurtükki nr 9703 ja 9953. 5. septembril palus Rattiste varustusvalitsuse relvastusosakonna ülemalt 5 Colti õhutõrjekuulipildujat ja neile veel 10 ringsihikut. Kahurid saadi alustele 1. oktoobriks. Lisaks monteeriti samal ajal autodele kaks samasugust kahurit Sadamatehastes.⁶⁴ Kahurid olid oma soliitse ea kohta täiesti kõlblikud, samasuguseid kasutati veel Teises maailmasõjas Vene jõesuurtükkipaatidel Dnepril ja Kaug-Idas. Pealegi oli ÕSG kahuritele lisatud Popello tulejuhtimisseade.⁶⁵

Tallinna kaitseks neist relvadest loomulikult ei piisanud isegi tollaste normide kohaselt, ilmselt sellepärast tehti relvastusosakonna ülemale ülesandeks koguda andmeid 12–20 mm õhutõrjekuulipildujate ning 37–40 mm õhutõrjekahurite kohta. Hiljem täpsustati, et erilist huvi pakkusid 13,2 mm Hotchkissi, 12,5 ja 12,7 mm Browningu ning 12 mm Fiati õhutõrjekuulipildujad ning 40 mm õhutõrjesuurtükk Vickers. 1931. aasta

⁶¹ ERA. 615-1-36. Lk. 16; ERA. 615-1-36. Lk. 8–10 ja 26.

⁶² ERA. 615-1-36. Lk. 40.

⁶³ ERA. 615-1-11. Lk. 18. Mereväe patareis nr 10 olid samasugused 37 mm Rheinmetalli kahurid nagu ÕSG 2. patareis.

⁶⁴ ERA. 615-1-45. Lk. 3, 6–7 ja 12; ERA. 615-1-31. Lk. 20–21. Kahurid olid Vene 1914/1915. aasta mudelid.

⁶⁵ Universal ships..., Nõmm 2000. Lk 40–43; ERA. 615-1-31. Lk. 20–21.

2. aprillil saadigi eelmainitud palvele vastused, lisaks olid andmed ka Madseni suurtükkide kohta.⁶⁶

ÕSG täienes 1. juuliks kahe Esimese maailmasõja aegse Vickersi suurtükiga ning kaheksa sama firma raskekuulipildujaga. Vabadussõja ajal soomusrongidel olnud suurtükid olid kulunud, kuid neid võeti vastu ning ladustati hoolimata esialgseist kavatsustest.⁶⁷ Kaitseministeeriumi varustusvalitsuse tehnikaosakond käis 8. oktoobril vaatamas Rootsi firma Svenska Instrument A.B (kuulsa A.E.G. tütarfirma) toodetud helgiheitjaid.⁶⁸

Eelkirjeldatud relvastuse täiendamise ja moodsa varustuse ostmise plaanidega kooskõlas koostati aasta jooksul suurejooneline ostuplaan aastaks 1932–1940, mis nägi ette hankida 76 mm ja 20 mm kahureid, kodumaiseid tulejuhtimisseadmeid, helgiheitjaid, laskemoona ja muud varustust kokku 4 367 000 krooni väärtuses. Plaani tehti aga muudatused juba 1932. aasta 31. märtsil, mil 20 mm kahurite asemel otsustati osta 13,2 mm Hotchkissi kuulipildujad. 8. juulil jõuti konkreetsete rahaliste arvestusteni: kuus relva läinuksid maksma 90 000 krooni ja laskemoon 37 000 krooni.⁶⁹

31. detsembri koosolekul otsustati helgiheitjate muretsemisel kaaluda firmade Lonneker, London Electric Firm ja SIA pakkumisi.⁷⁰

1933. aasta 6. veebruaril või pisut enne seda tegi kaitseväge staap korralduse anda merekindlustest varustuse valitsusele 1. novembriks üle kolm (Naissaarelt kaks ja Aegnalt üks) õhutõrjekahurit ja seada need korda koos ladustatud Briti kahuritega. Rattiste lisas 8. veebruaril, et kaks autodel olnud 76 mm Vene kahurit tuleb teha paikseks ning juurde-tulevad kaks Vickersit panna autodele.⁷¹ Jõudis kätte aeg, mil ÕSG ei olnud enam üks patarei koos toetusüksustega. Üldiselt võib toetus-

⁶⁶ ERA. 615-1-45. Lk. 10, 15, 19 ja 22. Tollal nimetati ka 20 mm automaatkahureid sageli kuulipildujaks.

⁶⁷ ERA. 615-1-7. Lk. 158–160; ERA. 615-1-31. Lk. 79–80; ERA. 615-1-45. Lk. 33 ja 130–132p; Vabadussõja ajaloo komitee; 493; A. Brakel. Veški lahing 25. juulil 1919. a. — Vabadussõja tähistel, nr 9 (12), 1937. Lk 340.

⁶⁸ ERA. 615-1-45. Lk. 40–41p.

⁶⁹ ERA. 615-1-18. Lk. 7–7p, 19 ja 47.

⁷⁰ ERA. 615-1-45. Lk. 134.

⁷¹ ERA. 615-1-45. Lk. 140–140p ja 142–142p.

üksuseks pidada ka kuulipildujapatareid, sest õhutõrjekuulipildujate peaulesanne kõigis väeliikides oli lähiõhutõrje.

Küll oli segadusi eri patareide suurtükkide paigutamisega. 1933. aasta jooksul oli ÕSG ülemal järgmine plaan: 1. patareisse paigutada neli 76 mm Vene kahurit paiksena; 2. patareisse panna kolm 75 mm merekindlustest toodud kahurit autodele; 3. patareisse paigutada kaks auto või traktoriga veetavat 76 mm Inglise kahurit. Teise patarei loomiseks tuli kaks kahurit asetada esimesest patareist vabanenud veoautodele, kolmanda jaoks tuli kohandada auto-tankirügemendist saadav White'i veoauto.⁷² Kavad muutusid peaaegu kohe, sest 1934. aasta 1. aprilliks oli mobiilseks tehtud hoopis kogu 1. patarei. 1. juulil lisatakse, et merekindluste kahurite kordaseadmine viibib. Segadus oli ühe Aegnalt toodud Mölleri kahuri numbriga: taheti kahurit nr 166, saadi aga 1141.⁷³ Inglise kahuritest aga 3. patareid ikkagi ei tehtud ning 2. patarei tulevõimekus kannatas kindlasti iganenud tulejuhtimissüsteemi (tabelite) tõttu.⁷⁴

Väljaõppega tegelemine viis ka uute leiutisteni. 1935. aasta 27. juulil teatati, et nooremleitnant Eugen Reiman on leiutanud viisi õhutõrjekuulipilduja asetamiseks 76 mm õhutõrjekahuri alusele, nii et kuulipilduja pealepanek ja mahavõtt kestvat 20 sekundit. Leiutist katsetati edukalt 29. oktoobril.⁷⁵

Küll ei oldud jätkuvalt rahul merekindlustest saadud kahuritega, sestap tegigi major Lokk 3. juunil ettepaneku kahurid tagasi anda ning kohandada uued 2. patarei relvad 1902. aasta 76,2 mm Vene välikahuritest. Selline lahendus võib tänapäeval tunduda absurdseks, kuid tollal oli välikahurite õhutõrjeks kohandamine kasutusel nii Eestis kui ka mujal maailmas. Canet'de ja Mölleri kasutamisest loobutigi, need müüdi koos samasuguste, veel Aegnal olevate kahuritega Hispaaniasse.⁷⁶ Õnneks hakkasid 1937. aastal saabuma uued relvad.

1. aprillil oli 2. patarei relvastuseks viis kordaseatavat 37 mm Rheinmetalli kahurit. Viimased olid töökorras ilmselt 1. maiks, küll ei olnud

⁷² ERA. 615-1-45. Lk. 154–155.

⁷³ ERA. 615-1-45. Lk. 147, 177, 189, 191 ja 221.

⁷⁴ ERA. 615-1-46. Lk. 1 ja 20–20p; ERA. 615-1-46. Lk. 90.

⁷⁵ ERA. 615-1-46. Lk. 34 ja 51. Leiutisel oli praktiline väärtus näiteks rännakuil.

⁷⁶ ERA. 615-1-46. Lk. 110–110p; Paasikivi 1932. Lk 31; *Õun* 2001a. Lk 76; *M. Õun*. Eesti merekindlused. Tallinn: Tammiskilp, 2001b. Lk 48. [Edaspidi *Õun* 2001b.]

neile veel laskemoona. Samuti puudusid autod. Osteti küll üks uus Reo-tüüpi kergeveoauto, samas hoiti käigus ka vana Fiatti, et uut autot säästa. Kahe Inglise kahuri rauad saadeti lõpuks välismaale remonti. 28. maiks olid kohal Prantsusmaalt tellitud Barbier'i ning Benard & Turenne helgiheitjad.⁷⁷

Sõjaaja koosseisu viimiseks sooviti 27. juulil krediiti 10 159 000 krooni, hädapäraseks rahuaegseks otstarbeks 5 970 700 krooni. Plaanis oli hankida uued 75 mm, 37 mm ja 20 mm kahurid, 13,2 mm kuulipildujad ja nende laskemoon, samuti kaugusmõõtjad, helgiheitjad ning veovahendid kõigi nende jaoks. Lisaks oli ette nähtud asetada remondis olevad Inglise kahurid raudteeplatvormidele. Ostuplaanis olnud 75 mm kahurite marki arutati 3. septembril Jägalas. Viie pakutud mudelist otsustati Kruppi toodangu kasuks.⁷⁸

Saksamaalt oli hiljemalt 9. septembriks muretsetud eeskiri “Die leichte Flakbatterie 3,7 sm”. 11. oktoobril taotleti igale 37 mm kahurile kahte mobilisatsioonireservi jäävat varurauda. 1938. aasta alguses nõustus Rheinmetall-Borsig ise ja oma kuludega ära parandama 37 mm kahurite laskemoona kulunud kassetid, aasta jooksul tehtigi remont. 3. juuniks oli saanud ka kuues 37 mm suurtükk, millel oli arvestatavaid muudatusi. Sellal oligi reaalne õhutõrjesuutlikkus vaid 2. patareil. Esimese patarei kahureid oli võimalik kasutada veel vaid väljaõppel.⁷⁹ Remondil polnud enam mõtet, sest relvad olid ka moraalselt vananenud.

Kuidagi oli suudetud otsustada, mida teha lõpuks remonditud Inglise kahuritega. 9. septembril nenditi, et nende tarvis ette nähtud 17 000 kroonise krediidi eest saaks osta autod tingimusel, et need varustataks laiemate õhkrehvidega. Kui autod 1939. aasta jaanuariks kahuritele kohandati, selgus, et need kaaluvad kuus tonni ning maastikule minekust pole juttugi. 1938. aasta 30. augustil teatati, et 37 mm kahurite veoks on tellitud neli maastikuautoot Büssing NAG A5N (100 hj), mis pidid jõudma kohale alles 1939. aasta mais.⁸⁰

⁷⁷ ERA. 615-1-33. Lk. 209-215. ERA R-615-1-47. Lk. 17.

⁷⁸ ERA. 615-1-47. Lk. 23–24, 26–28 ja 32.

⁷⁹ ERA. 615-1-34. Lk. 40 ja 155; ERA. 615-1-47. Lk. 40, 73, 173–173p ja 196–196p.

⁸⁰ ERA. 615-1-47. Lk. 33, 71, 135 ja 181.

1939. aasta 21. juulil teatas ÕSG ülem vajadusest saada juurde 11 000 37 mm padrunit — 7000 tükki oli olemas.⁸¹ Kahjuks pole teada, kas taotleti Saksa originaale või Eesti (Arsenali) moonu. Uue tehnika kasutuselevõtu tõttu olid ÕSGl 1939. aastal kavas mitmed lähetused: 1. patarei ülem ja tema abi pidid tutvuma Kruppi 75 mm kahuri detailidega ning stažeerima Saksamaa õhukaitses 30 päeva, ülema abi pidi lisaks vastu võtma tellitud optika Zeissi tehases. Kolmanda patarei ülem pidi üle vaatama ning vastu võtma 20 mm suurtüki osad ja laskemoona Rheinmetall-Borsigi tehases ning stažeerima 30 päeva väeosas 20 mm suurtüki alal. Tehnikajaoskonna ülem oli samal eesmärgil Rheinmetall-Borsigi tehases tutvumas 37 mm kahuriga, käies lisaks ka Kruppi ja Zeissi tehastes. Töötoavanema peaülesanne oli tutvuda 20 mm kahuritega Rheinmetall-Borsigis ja need vastu võtta, lisaks pidi ta osalema 75 mm suurtükkide vastuvõtul Kruppis. Ka grupiülem ise pidi minema 75 mm kahureid vastu võtma ning stažeerima 30 päeva. Lähetustaotlused rahuldati 14. juulil.⁸²

Väljaspool juba aastaid kestnud arutelusid, lähetusi ning ettekandeid ilmusid ÕSGsse kaksteist 40 mm Poola päritolu Boforsi kahurit. Kaks kahurit olid alates juulist ÕSGs, neid katsetati 8. septembril ja 16. oktoobril. Tunti muret, kas nad on Rootsi omadega täiesti sarnased. Tulevikule mõeldes ei saadud üle varuosade probleemist,⁸³ sest tootjamaa Poola oli selleks ajaks teadupärast vallutatud Saksamaa ja NSVLi poolt.

Augustis, seega vahetult enne Teise maailmasõja algust hinnati relvade seisukorda. Teises patareis olid kahurid üldiselt heas korras. Esimese patarei kahuril nr 9953 oli suur raua loksumine, sama probleem oli ka kahuril nr 9969. Viimasel oli lisaks veel raua vasetus, mis siiski ei seganud laskmist. Suurtükki nr 5181 hinnati üldse viletsaks, kuna 1933. aastal oli selle rauas lõhkenud mürsk. Suurtükk nr 9703/104 oli kapitaal-

⁸¹ ERA. 615-1-21. Lk. 30.

⁸² ERA. 615-1-48. Lk. 36–37.

⁸³ **Õun** 2001a. Lk 67–69; ERA. 615-1-21. Lk. 24p; ERA. 615-1-48. Lk. 46, 66, 71–75, 77 ja 100. Tegemist oli osaga Briti firmale Armaments and Equipments Ltd kuuluvast relvpartiist, mis toodi 1939. aasta kevadel Eesti sõjaväele katsetamiseks. Seoses alanud sõjaga jäi partii Eestisse ning 20. septembril võeti kindral Laidoneri otsusel sõjaväes kasutusele.

remondis Arsenalis. Vickersi kahurite nr 296 ja 270 raudadesse remondi käigus tekkinud kriimustused hinnati vabriku veaks.⁸⁴

Arsenali leekmürsud ja nende katsetamine. Eesti sõjatööstus tegeles sõdade vahel ka õhutõrjele laskemoona valmistamisega. 1938. aasta 10. märtsil katsetati ÕSGs Arsenali 37 mm leek- ehk trasseergranaate, kuid esimese partiiga ei saanud kaugeltki rahul olla — nende põlevsegu põles ära juba enne mürsu rauast väljumist, samal ajal kui Saksa originaalid põlesid õhus keskmiselt 10,16 sekundit. Järgmised katsed tehti 1939. aasta 20. aprillil. Esimene seeria oli väga juhuslik, teine seeria rahuldav — keskmine põlemisaeg oli 6,37 sekundit, vastav laskekaugus 2660 meetrit. Originaalmürskude vastavad näitajad olid 9,45 ja 3436 meetrit. Kolmandat korda katsetati Arsenali mürske 24. oktoobril ning jäädi seekord täiesti rahule,⁸⁵ kahjuks pole teada tulemusi.

Insener Karl Papello elas aastail 1890–1958.⁸⁶ Itaaliapärasest nimest hoolimata oli ta puhastverd eestlane, sündinud Viljandimaal. Juba noorusel inseneriandega silma paistnud mehe esimene kaitseväge tarvis ehitatud aparaat oli 1924. aastal valminud kõlamõõduseade suurtükiväele, mis oli kasutusel aastail 1925–1932. Esimene õhutõrjele mõeldud tulejuhtimis-süsteem paigutati 1927. aastal Aegnale merekindluste alluvusse rannakaitsepatarei nr 10 nelja 75 mm Mölleri õhutõrjekahuri tule juhtimiseks. Kolm seadet müüdi USAsse, Rootsi ja Suurbritanniasse. Viienda seadme telliski juba 1929. aastal ÕSG. Loodu kandis nime “Õhukaitse Suurtükiväe Grupi tulejuhtimise aparaat — T5” ning koosnes kahest eraldi seadmest, optilis-elektrilisest kaugusmõõturist ja nn direktorist ehk elektromehaanilisest analoogarvutist. Seade paigutati 1. patarei juurde, kus ta oli kuni kaitseväge likvideerimiseni, saadetuna veel enne seda, 1940. aastal koos kahuritega Tartusse.

Papello läks 1932. aastal Saksamaale, võttis sealse kodakondsuse ning lasi end värvata kuulsal optika- ja peenmehaanikafirmal Carl Zeiss, mille teenistusse jäi vaheaegadega (osaliselt sõjajärgsete Nõukogude repres-

⁸⁴ ERA. 615-1-35. Lk. 44–45.

⁸⁵ ERA. 615-1-47. Lk. 87; ERA. 615-1-48. Lk. 11 ja 76.

⁸⁶ 29th Symposium of ICOHTEC, Prague. 2000 — 4th Meeting of the Gunpowder/Explosives Section: Explosives Technology in War and Peace; <http://www.icohtec.org/2000/oct.htm>, 22.10.2003.

sioonide tõttu) surmani.⁸⁷ Papello juhtivaks spetsialistiks olekuga seal firmas on ehk seletatavad ÕSG ja Zeissi edaspidised sidemed.

1930. aastate alguse eelarveid jälgides võib järeldada, et vähemalt ÕSGle tehtud aparadi hind oli 60 000 krooni. Sidemed insener Papelloga olid tõenäoliselt ÕSG enda algatatud, sest kaitseministeeriumi varustuse valitsuse relvastusosakonna plaanid nägid tühe tulejuhtimisaparaadi eest ette kulutusi 150 000 krooni.⁸⁸

Kaitseväe rahastamise võimalused paranesid ajapikku, seega suurenesid võimalused ka õhukaitse alal. Siiski tekitab rahastamise ja krediidi kasvu hüppeline tõus küsimusi, kas 1930. aastate lõpul polnud tegu hilise ärkamisega. 1940. aasta 15. mai paiku puudus kaadril võimalus väljaõppega tegeleda, kuna saabuv uus materjal (relvad, autod jm tehnika) võttis kaadritl kogu aja. Samas oli 1930. aastate keskel probleemiks tollal ÕSG käsutuses olnud väheste veoautode rehvide murenemine.⁸⁹

5. Mereväe ja merekindluste õhutõrje

Mereväe õhutõrje oli oma olemasolu vältel tihedates suhetes ÕSGga, mistõttu on oluline valgustada ka mereväe olukorda.

Merekindluste õhutõrje raskeüksused said ametliku alguse 1927. aasta 31. oktoobril, mil Aegna saare kirderannikule asutati rannapatarei nr 10. Selle relvastuseks oli neli 75 mm Mölleri õhutõrjekahurit. Ka paigaldati sinna Papello tulejuhtimisseadmed — esimene viiest kuulsast aparadist. Üks kahur loovutati 1933. aastal ÕSGle.⁹⁰ Ülejäänute asemele telliti 1936. aasta 26. aprillis Saksamaalt 540 000 krooni eest viis Rheinmetall-Borsigi 37 mm õhutõrjekahurit koos 6800 lahingumürsuga.⁹¹

Õhutõrjekahurid olid ka Suurupi poolsaarel rannapatarei nr 6 juures juba alates 1924. aastast. Tegelikult olid need kõrgele pöörlevalle pukk-

⁸⁷ Nõmm 2000. Lk 40–43.

⁸⁸ ERA. 615-1-31. Lk. 20-21; ERA. 615-1-18. Lk. 7–8.

⁸⁹ ERA. 615-1-36. Lk. 18 ja 20; ERA. 615-1-19

⁹⁰ Aluseks kaitsevägede staabi korraldus enne 6. veebruari (ERA. 615-1-45. Lk. 140–140p).

⁹¹ M. Õun 2001b. Lk 32–33 ja 66.

alusele seatud 76 mm välikahurid,⁹² tõenäoliselt Vene 1902. aasta mudelid. Iseasi, kuivõrd tõhus selline kooslus õhutõrjeks oli.

Ka merekindluste teisel peasaarel Naissaarel oli kaks 75 mm Canet'd aastail 1927–1933, kuuludes alates 1932. aastast rannapatarei nr 12 alla.⁹³ Needsamad kahurid anti 1933. aastal ÕSGle, edaspidi oli Naissaar ilma merekindlustele alluvate õhutõrjekahuriteta. Muu alluvusega kahuridki tulid sinna alles 1940. aastal, mil “laenati” õhutõrjeüksusi ÕSGlt, kuni 6. juulil tuli korraldus sealt kolme päeva jooksul lahkuda.⁹⁴ Viimane käsk oli antud juba olukorras, mil relvade saarel hoidmisel puudus nii sõjaline kui ka poliitiline mõte.

6. Areng baaside lepingust likvideerimiseni

Lepingu sõlmimise eel kinnitas kindral Laidoner Eesti sõjalist valmisolekut teatud ajavahemikuks, kuid kandis rahvaasemikele ette kaitsevää vähesest õhutõrjevõimest,⁹⁵ millega peab nõustuma. Teades ÕSG olukorda, võib lisada siia õhutõrjekuulipildujate koguarvu kaitsevääs 1939. aastal. Neid oli 132⁹⁶ ehk liiga vähe. 1940. aastal oli ÕSG oma relvastust juba tugevasti täiendanud. Samasugune saatuslik hilinemine oli ka muudes relvaliidides, näiteks tankitõrjes.

Pärast baaside lepingut ei muutunud ÕSGs väliselt midagi. Jätkati uue varustuse ja relvastuse katsetamist ja vastuvõtmist ning loomulikult väljaõpet. Praegu on raske oletada näiteks seda, kas sõjaministeeriumi sõjaväe varustusvalitsuse ülema kolonel J. Martinsi 13. septembri käsk piirata mootorsõidukite kasutamist nende säilitamise eesmärgil⁹⁷ oli seotud alanud sõjaga. Ilmne seos on aga ÕSG ülema palvega õhukaitse

⁹² *Ibidem*. Lk 48.

⁹³ *Ibidem*. Lk 22.

⁹⁴ ERA. 615-1-10. Lk. 26–27; ERA. 615-1-36. Lk. 37; ERA. 615-1-11. Lk. 14.

⁹⁵ **R. Helme**. 2001 Päts ja Laidoner — kas patuoinad? — Konservatiivide klubi; http://www.konservatiivid.ee/klubi/pats_ja_laidoner.htm, 26. 09. 2003.

⁹⁶ T. Nõmme andmed. Käsikiri autori valduses.

⁹⁷ ERA. 615-1-5. Lk. 6.

ülemale, kus soovitakse lahinguvõimekuse tõstmiseks saada rahalist abi. Palutud krediiti saadigi,⁹⁸ küll mitte soovitud summat.

Major Lokk teatas 21. septembril, et 40 mm Poola päritolu Boforsidega varustatud 3. patarei võib lahingukorda saada järgmiselt: 1. rühma alates 7. oktoobrist, 2. rühma alates 1. novembrist ja kaugusmõõturid alates 15. novembrist. Kavandatavale mobilisatsioonile viitab ka teade 19. oktoobrist, et ÕSG kasarmute ühekordsetele vooditele saab mahutada 162 sõdurit ja läbikäidavasse õpperuumi veel hädapäraselt 8 voodit.⁹⁹

Kuni 25. septembrini kehtis kattekava, mille kohaselt 2. patarei pidi minema rühmiti Tapa, Tartu ja Valga raudteesõlmede kaitseks. Koos 40 mm Boforside relvastusse võtmisega tehti uus kattekava, mille kohaselt patareide ülesanded muutusid: 1. patarei ülesandeks sai kaitsta Tallinna kesklinna, 2. patarei pidi kaitsma rühmiti Männiku ladusid, Lasnamäe lennuvälja ja Maarjamäe piirkonda ning 3. patarei (kuni 1. novembrini kaks 40 mm, seejärel kuus 40 mm kahurit kolmes rühmas) Lennukasarmute rajooni ja 1. patareid. Pärast 1. novembrit määrati kaks uut rühma sadamasse ja Arsenali, pärast 1. detsembrit rühmiti Tapale, Tartusse ja Valka. Neljas patarei (alates 1. detsembrist üks rühm lahinguvõimeline, relvastus sama nagu 3. patareil) pidi järk-järgult võtma 3. patareilt üle Tallinna objektide kaitse. Plaan kiideti heaks 27. oktoobril.¹⁰⁰

ÕSG ülem esitas 22. novembril õhukaitse ülemale kaks võimalust ÕSG isikkoosseisu reorganiseerimiseks. Esimese variandi kohaselt oleks väeosas kokku olnud 25 ohvitseri (lisandunuks 6), 73 allohvitseri (+ 19), 393 sõdurit (+ 189). Teisele ja kolmandale patareile olid juurde toodud 3. rühmad, neljas patarei oli üldse uus. Viies patarei sai vahepeal juurde kaks helgiheitjat. Teise variandi kohaselt oleks lisandunud 100 sõdurit, muu koosseis oli sama. Mobilisatsiooni korral oleksid tekkinud probleemid väljaõppega. Sel hetkel kehtinud sõjaaegne koosseis eeldanuks 76 ohvitseri, 425 allohvitseri ja 1072 sõdurit, kuid selle juures polnud arvestatud 4. patareid. Reservis oli hetkel õhutõrjesuurtükiväelasi 425 ja -kuulipildureid 50, kokku seega 473 sõdurit.¹⁰¹ Ka 100%lise mobilisat-

⁹⁸ ERA. 615-1-48. Lk. 56.

⁹⁹ ERA. 615-1-10. Lk. 15 ja 18.

¹⁰⁰ T. Nõmme andmed. Käsikiri autori valduses.

¹⁰¹ ERA. -615-1-47. Lk. 23–24; ERA. 615-1-10. Lk. 20–21p.

siooni korral oluks umbes pool kohtadest täitmata. Mujal väljaõpetatud reservi kaasamisel oleksid probleemid väljaõppega veelgi süvenenud.

Uute veovahendite jaoks anti sügisel ÕSGle krediiti 887 819 krooni, mille eest telliti 14 maastikuveoautot Büssing-Nag, 12 maastikuveoautot Henchel, 16 maastikuveoautot Steyr ja 4 maastiku-sõiduautot Tempo. Neile lisaks rahastati sellest vanemleitnant Prükkeli lähetus. Krediiti jäi üle 57 412 krooni, kuid tarvis oli veel viit veoautot. Siia polnud juurde arvestatud veel 12 veoautot 40 mm Boforside jaoks ja tellitud autode kohandamist ning varuosi, mistõttu oluks raha juurde vaja veel 429 588 krooni. Samas hakkasid alates 23. novembrist ÕSGsse saabuma tellitud relvad. 2. detsembril teatati, et akende ning autolaternate pimendamiseks oleks tarvis 961 krooni ja 25 senti.¹⁰²

Edasi elas ÕSG sõjaolukorras, kuigi ilma sõjaaegse koosseisuta. Alates 1. detsembrist asus väljaspool ÕSGd neli õhuvaatlustoimkonda. Järgmisest päevast asusid ka 2. patarei kaks rühma Männiku laskemoonalao kaitsesse käsuga tulistada iga laskealasse sisenevat lennukit, hoolimata selle kuuluvusest. Aluseks oli Laidoneri sama päeva korraldus.¹⁰³

5. detsembri seisuga oli positsioonidel ööpäev läbi viis ohvitseri ja kümme allohvitseri koos meeskondadega, kell 06.00–18.00 lisaks veel 7 ohvitseri ja 6 allohvitseri. Kaadripuuduse leevendamiseks määrati kuni aastavahetuseni ÕSGsse praktikale aspirante. Ilmselt aimates ette häireolukorra kestust, palus ÕSG ülem 18. detsembril õhukaitse ülemat pikendada aspirantide minema saatmise tähtaega eriolukorra lõppemiseni.¹⁰⁴

Sõjaseisukord ning arktiline talv kurnasid meeskonda kiiresti. Sõjaminister kindralleitnant Nikolai Reek otsustas suurendada ÕSGs 221 ajateenija toidunormi 10% alates 22. detsembrist kuni eriolukorra lõpuni, kõige kauem 1. aprillini 1940. Sellest hoolimata kanti aasta lõpus ette meeskonna suurenevast kurnatusest.¹⁰⁵ Ränk oli taluda segast olukorda ja teadmatust.

30. detsembril kell 21.00.–22.00 tehti Tallinnas pimendamisõppus. Õhukaitse staap ja ÕSG olid korralikult pimendatud, kuid probleeme oli

¹⁰² ERA. 615-1-48. Lk. 79 ja 83; ERA. 615-1-5. Lk. 8–9.

¹⁰³ ERA. 615-1-21. Lk. 33; ERA. 615-1-35. Lk. 86.

¹⁰⁴ ERA. 615-1-10. Lk. 24–25.

¹⁰⁵ ERA. 615-1-21. Lk. 40; ERA. 615-1-35. Lk. 113.

eriti tsiviilobjektide ja elamutega. Järeldati, et vastase lennuvägi oleks Tallinna ilmselt üles leidnud.¹⁰⁶

Major Lokk käskis 1940. aasta 3. jaanuaril 2. patarei rühmaülemal nooreleitnant Susil minna Naissaare merekindluste komandandi käsutusse.¹⁰⁷ Pakane häiris lisaks isikkoosseisule eriti väiksemate kahurite tööd ning suurendas autode kütusekulu, mistõttu alates 13. jaanuarist jäi 2. patarei III rühm alaliselt Männiku laskemoonaladude juurde ja I rühm Männiku põhjapiirile, 3. patarei IV rühm Arsenali juurde ning III rühm Paljassaarde.¹⁰⁸

Eestis tõsteti mobilisatsioonivalmidust kaadri suurendamisega, mida esitati kui kordusõppusi. Major Lokk palus 30. jaanuaril õhukaitse ülemal kutsuda kordusõppustele kuus lipnikku.¹⁰⁹ Korraga liiga paljude meeste kutsumine oleks olemasolevale kaadrile käinud üle jõu ning oleks tundunud NSVLi sõjaväevõimudele kahtlane. Hoolimata NSVLi sõjaväevõimude järelevalvest, üritas ÕSG tasapisi liikuda sõjaaegse koosseisu suunas.

7. veebruaril tuli käsk saata 1. patarei 76 mm kahurid Tartusse 2. diviisi ülema käsutusse. Kaasa pidi saatma vaid ühe instruktori ülesandega koolitada välja uus meeskond 3. ja 4. suurtükiväegrupist. Koos kahuritega läks Tartusse ka Papello tulejuhtimisseade,¹¹⁰ mida ei läinud reaalses olukorras tarvis ka uues asukohas.

Vastavalt baaside lepingule oli 11. veebruaril antud kaitseväe käsutusse tasuta kaksteist Vene 1931. aasta 76,2 mm õhutõrjekahurit koos 6000 mürsuga.¹¹¹ Need anti loomulikult ÕSG käsutusse. Kahurite hoolduse ja remondi kohta teatati 22. veebruaril ÕSGsse, et see jääb oma kanda, sealhulgas transport Leningradi ja tagasi. “Nende” (NSVLi sõjaväevõimude) kanda jäävat vaid võõra lennuki pihta lastud mürsud. Kahuritest tehti kolm patareid, mis olid positsioonidel 28. veebruariks: 5. patarei Lennukasarmute rajoonis, 6. patarei Ülemiste rajoonis, 7. patarei Maarjamäe rajoonis. Meeskonnad koostati peamiselt kordusõppustele

¹⁰⁶ ERA. 615-1-5. Lk. 14–14p.

¹⁰⁷ ERA. 615-1-10. Lk. 26–27.

¹⁰⁸ ERA. 615-1-48. Lk. 91 ja 102.

¹⁰⁹ ERA. 615-1-10. Lk. 30.

¹¹⁰ ERA. 615-1-10. Lk. 33; Nõmm 2000. Lk 40–43.

¹¹¹ T. Nõmme andmed. Käsikirja autori valduses.

kutsutuist, lisades ÕSG kaadrit minimaalselt.¹¹² 7. märtsil esitati andmed tellitud ja olemasoleva tehnika kohta, kus tegelike võimaluste ning vajaduste vahel haigutas hirmuäratav “auk”.¹¹³ Varakevadel oli kohal kuus 37 mm, kaksteist 40 mm, kaks 76 mm Inglise ja kaksteist 76 mm Vene kahurit, neist Inglise omad ikka lahinguvõimetud. Laskemoona Vene kahuritele polnud, nii 40 mm kui 37 mm moona oli 3000 mürsku. 40 mm kahuritele telliti lisaks 18 varurauda.¹¹⁴

Ilmade soojenemine kergendas valveüksuste tööd, kuid suurendas nende hulka. Üldine olukord oli jätkuvalt ohtlik. 4. märtsil teatati, et hiljuti kukkunud NSVLi sõjalaevaalt lastud mürsk Viimsisse õhutõrjepositsioonide lähedale, samas on kaugematelt positsioonidelt ambulantsi pikk maa. 21. märtsil anti käsk, et NSVLi lennukite pihta võib tule avada vaid enesekaitseks vastavalt sõjavägede ülemjuhataja korraldusele.¹¹⁵

Uue tehnika jaotamise suhtes tekkis lahkeliisid kaitseväge eri relvaliikide vahel. Siseministeeriumist teatati kevade paiku ÕSG ülemale, et väeosast tuleb kaheksa Steyri maastikuauto šassiid viia Arsenali seoses nende andmisega tankitõrjeüksustele, mida peeti hetkel prioriteediks. Äravõetavate autode asemele olla tellitud uued. 30. märtsi vastuses teatati, et autodel on spetsiaalsed konksud kaheteistkümnelt juunis saabuva 20 mm kahuri jaoks ning puudub esivints, mis on tankitõrjeüksustele tarvilik. Peale selle oli ÕSGI hetkel vaid neli Büssing-Nagi maastikuautot. 9. aprillil käskis sõjavägede staabi I osakonna ülem autod ikkagi ära anda, sest tankitõrjel on tellitud 22 autost käes 5 ja ÕSGI 16st 8.¹¹⁶

3. aprillil esitati kulud 1940/1941. eelarveaastaks. 22. juulil teatati, et 76 mm Vene kahuritega relvastatud patareid likvideeritakse ning kahurid antakse kesklattu. Samal ajal saabusid Carl Zeissilt juba 75 mm Saksa kahurid koos kahe tulejuhtimiseadmega Wikog 9a, mille kaasautoriks võis olla insener Papello. Hiljem otsustati jätta kaks 76 mm patareid kohale.¹¹⁷

¹¹² ERA. 615-1-48. Lk. 117; ERA. 615-1-35. Lk. 149.

¹¹³ ERA. 615-1-48. Lk. 114.

¹¹⁴ ERA. 615-1-49. Lk. 51; ERA. 615-1-22. Lk. 15.

¹¹⁵ ERA. 615-1-35. Lk. 151–151p; ERA. 615-1-5. Lk. 17.

¹¹⁶ ERA. 615-1-17. Lk. 1–3; 4–5.

¹¹⁷ ERA. 615-1-22. Lk. 2-4; ERA. 615-1-49. Lk. 81 ja 84; Nõmm 2000. Lk 40–43.

“Kordusõppuste” tõttu oli 13. aprillil ÕSGs 576 sõjaväelast. Major Lokk palus 6. mail sõjaväe tehnikakooli lõpetanuist määrata ÕSGsse lisaks neli ohvitseri, arvestades “...gruppi järjest saabuvat uut materiaal-osa...”.¹¹⁸

ÕSG pidi olema laagris 30. maist 25. augustini.¹¹⁹ Olukord teravnes nüüd aga päev-päevalt ja 6. juunil määrati, et Lasnamäe ja Maarjamäe rajooni evakueerimise puhul tuleb lennubaasi ja lennukooli isikkoosseis lugeda asunuks Jägala laagrisse.¹²⁰

Suvel polnud kaitseväl enam võimalik olukorra tegelikkusest üle olla. Seoses baaside lepinguga pidi ÕSG pärast 5. juulit kolima oma alalisest asukohast Kalamajas patareide positsioonide juurde ning AS Tultikumonopoli vabriku hoonesse (Pärnu mnt 138).¹²¹

Õhukaitse ülem käskis 11. juulil viia Lasnamäe sõjaväe lennuväljal asunud 2. patarei rühma Sõjamäe rajooni. Major Lokk kandis järgmisel päeval ette, et pärast 1938. aastal teenistusse võetud ajateenijate vabastamist suudab ÕSG välja panna 1–2 rühma patarei kohta.¹²² Ilmselt oli uue relvastuse ja varustuse juurdevoolu kasv olnud liiga järsk, rahuaegset struktuuri oleks pidanud kohandama juba tunduvalt varem. Samas on ettekandest näha, et ÕSG kaitsetahet polnud isegi sunnitud ja alandavad kolimised suutnud murda.

Olukorra tõsidus sai selgeks kõigepealt kaitseväge juhtkonnale. NSVLi sõjavägi ei piirdunud enam ammu viibimisega baasides ning püüdis kaitseväge igal sammul ka poliitiliselt mõjutada. Samm-sammult loobuti kõigest, mis oli ehitatud kümnenditega. 26. augustil käskis õhukaitse ülem kiiresti ära tuua 2. patarei rühma Männiku ladude juurest ning 3. patarei rühma Sõjamäelt ja viia need patareide asukohtadesse.¹²³ Kurb lõpp saabus 21. septembril, kui otsustati likvideerida Eesti kaitsevägi kõigi väeliikide ja -osadega vastavalt sõjaväe juhataja käskkirjale nr 182.¹²⁴

¹¹⁸ ERA. 615-1-49. Lk. 63; ERA. 615-1-11. Lk. 5.

¹¹⁹ ERA. 615-1-36. Lk. 37.

¹²⁰ ERA. 615-1-53. Lk. 182.

¹²¹ ERA. 615-1-11. Lk. 13.

¹²² ERA. 615-1-11. Lk. 11 ja 16.

¹²³ ERA. 615-1-11. Lk. 23.

¹²⁴ ERA. 615-1-22. Lk. 45.

7. Kokkuvõte

Kahtlemata oli ÕSG isikkoosseis huvitatud, et nende väeosa annaks reaalse panuse Eesti kaitsevõime tõstmisse. Kaitsevõime tõusis kogu ÕSG olemasolu vältel, kuid oma ajastu vajadustele vastas ta päris lühikest aega, mil polnud tegemist tegeliku sõjaolukorra või poliitiliselt ning sõjaliselt ohtliku ajaga. Vajaduste rahuldamisele seadsid võimalused oma piiri.

Võimalused jagunevad üldjoontes kaheks. Esiteks, kuivõrd oli kogu Eesti kaitsevael võimalusi anda ÕSGle rahalisi vahendeid relvastuse uuendamiseks ja täiendamiseks ning väeosa arendamiseks, sealhulgas isikkoosseisu suurendamiseks. Selle kohta oli pidevalt kaebusi, seejuures mitte alusetuid. Teiseks, kuivõrd kasutas ÕSG ise antud võimalused ära.

ÕSG peamine toimimispiirkond — nii määrasid ülesanded — oli Tallinna linn ning seal asuvad objektid. Kuna peaaegu mitte ühelgi juhul ei rahuldatud ÕSG rahalisi vajadusi täiel määral, võib öelda, et kaitsevää vajadused jäid täitmata. Ainus rahastamisallikas oli riigieelarve, millest rahastati kogu kaitseväge. 1930. aastate keskel pidi muretsema mõne olemaoleva auto murenenud rehvide pärast, 1940. aastal, kui sõda polnud enam vaja oodata — see möllas siinsamas —, pidurdus väljaõpe uue tehnika juurdevoolu plahvatusliku tõusu tõttu. Samas polnud kõiki relvi võimalik ka varem kasutada pidevaks valmisolekuks ning väljaõppeks. Soomusrongiväeosadelt saadud kahurid jäidki meekonnata, mistõttu neid ei saadud lisada struktuuri.

Väeosa aruandeid ja muid dokumente uurides selgub, et väljastpoolt antud võimalusi püüti kasutada: objektide kaitsel üritati kõigiti säästa transpordiks kuluvaid vahendeid, uue tehnika juurdemuretsemisel püüti ka vana tehnikat kasutada uue säästmiseks jne. Vähemalt esialgu üritati mehitada kõik saadaolevad ja käsutusse antud relvad, samas ei hakatud liialdama ka lootusetult vananenud (nii moraalses kui ka materiaalses mõttes) tehnika kasutamisega.

Vahemärkusena võib lisada, et 1940. aasta alguses saadeti vanad 1. patarei suurtükid Tartusse koos Papello tulejuhtimisaparatuuriga, millega läks kaasa ka üks ÕSG instruktor. Uus meeskond pidi võetama 3. ja 4. suurtükiväegrupist. Allakirjutanu pole leidnud andmeid kavatsetava väljaõppekava kohta (asi ei puudutanud otseselt enam ÕSGd), küll võib arvata, et ühel instruktoril oleks meeskonna väljaõpetamine nõudnud

pikka aega. Saadav meeskond oli küll omandanud suurtükialase väljaõppe, kuid õhutõrjekahur on juba oma ehituselt küllalt erinev näiteks välihaubitsast, seda enam käsitsemise ja ülesannete poolest. Iseasi oli muidugi Papello tulejuhtimiseseade, mis välisuurtükiväelaste jaoks oli ilmselt täiesti tundmatu seade.

Vajadustest kirjutamine kaitseväge ja ÕSG piiratud võimaluste ning potentsiaalse ründajast naabri taustal on juba isenesest spekulatiivne.

Kõrvutades juhtide (kolonel Rattiste, kindral Laidoneri jt) arvamusi ja hinnanguid, oli ÕSG võimekus 1939. aasta augustis-septembris enam-vähem võrdne vajadustega 1931. aastal. Seega ei saa sellel otsustaval hetkel pidada ÕSGd sõjaliste ülesannete kõrgusel olevaks.

Tunduvalt keerulisem on hinnata olukorda 1940. aasta suvel. ÕSGle seatud ülesanded olid aasta jooksul tunduvalt laienenud, samas oli võrreldaval määral kasvanud relvastuse kvaliteet ja hulk. Vähemalt Tallinna tähtsamad objektid olid allakirjutanu hinnangul kaitstud. Seda ka juhul, kui poleks olnud kahteistkümmet Vene 76,2 mm kahurit.

Kuna ÕSG ülesanded ei puudutanud enam vaid Tallinnat, siis tuleb hinnata ka Tapa, Tartu ning Valga laiarööpmeliste raudteesõlmede kaitset. Kaks 40 mm suutükki igauhes neis oli kahtlemata parem kui mitte midagi, iseasi oli säärase süsteemi ajakohasus. Tartus oli mäletatavasti lisaks sinna planeeritud kahele ÕSG kahurile olemas ka endise 1. patarei materiaalosa, mis oli nüüd 2. diviisi alluvuses. Seega oleks Tartu õhutõrje vastanud enam-vähem Tallinna omale 1930. aastate keskel, mis pole esmapilgul sugugi halb. Ka Tapa ja Valga raudteesõlmede kaitse oleks õhuründajale peavalu valmistanud, kuid massiivse rünnaku korral oleks üks rühm kahtlemata maha surutud.

Nüüdseks on Eesti Vabariik taastatud, taas on olemas ka Eesti kaitseväge. Siin artiklis on antud ülimalt kokkuvõtlik ülevaade Eesti kaitseväge õhutõrjest enne kaitseväge vägivaldset likvideerimist. Relvaliigi püsiva arengu on teinud võimatuks pool sajandit kestnud okupatsioon, mille jooksul kaitseväest (sh õhutõrjest) rääkimine võis ohtlik olla, mistõttu mälestuste publitseerimine ei tulnud kõne allagi. Okupatsiooni kestel on meie hulgast lahkunud viimasedki võimalikud kirjutajad, seega on käesolev artikkel koostatud arhiivandmete põhjal.

Nooremleitnant **Mika Raudvassar**,

Õhutõrjedivisjoni õhutõrjepatarei rühmaülem